

Анатолій ВОЛОБУЄВ

професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Тетяна ОРЛОВА

доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін,
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВА ЛЮДИНИ ПРИ ЗАТРИМАННІ ПІДОЗРЮВАНОГО
В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ**

Згідно з пунктом «с» частини 1 статті 5 Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція) ніхто не може бути позбавлений свободи, окрім випадків: законного арешту (затримання особи), здійсненого з метою допровадження затриманої особи до судового органу і при існуванні обґрунтованої підозри у правопорушенні; необхідності запобігти вчиненню особою правопорушення або її втечу після його скоєння [1]. Це застереження є деталізацією припису статті 9 Загальної декларації прав людини (далі – Декларація), відповідно до якого ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання [2]. Наведені положення міжнародних правових актів стали правовою основою для удосконалення української правової системи в частині застосування затримання і тримання особи під вартою як тимчасового запобіжного заходу, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом (ст. 29 Конституції України).

За чинним кримінальним процесуальним законодавством затримання підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення є виключним заходом забезпечення виконання ним своїх процесуальних обов'язків. Сутність цього заходу полягає в обмеженні на певний строк свободи затриманої особи і гарантування у такий спосіб виконання нею процесуальних обов'язків підозрюваного. В КПКУ вирізняються: 1) затримання на підставі судового дозволу (ухвали) для здійснення приводу з метою забезпечення розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу (передбачене статтями 187-191 КПКУ); 2) затримання без судового дозволу (передбачене статтями 207-213, 298-2, 298-3 КПКУ). Ці види затримання суттєво відрізняються один від одного низкою приписів з точки зору дотримання прав людини [3]. Найбільш проблемним у цьому аспекті є затримання особи без

судового дозволу.

Порядок затримання особи без судового дозволу є обов'язковою процедурою, дотримання якої є гарантією від свавілля правоохоронних органів. Процесуальна форма затримання забезпечує достовірність і допустимість отриманих доказів під час реалізації цієї дії. Це проявляється у тому, що затримання особи під час вчинення або замаху на вчинення кримінального правопорушення або відразу після цього є процесуальною дією, яка фактично проводиться до внесення відомостей до ЄРДР, проте є елементом кримінального провадження (п. 10 ст. 3 КПКУ). Її метою є перш за все запобігання чи припинення правопорушення, але разом із тим нею закладаються й основи доказування у кримінальному провадженні. Тому належне процесуальне оформлення затримання без судового дозволу є принципово важливим для забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства. Проте практика здійснення затримання підозрюваного свідчить про чисельні порушення прав людини.

Так, у квітні 2025 року у справі *Bogay and others v. Ukraine* ЄСПЛ ухвалив рішення, що стосувалося законності затримання учасників мирного протесту проти використання тварин у циркових виставах та жорстокого поводження з ними у Львові. Організатори та учасники акції протесту посилалися на те, що вони вчасно повідомили про акцію органи місцевої влади. Однак на місце протесту біля цирку прибуло близько п'ятдесяти працівників поліції для охорони громадського порядку. Близько сорока членів місцевої екологічної організації тримали в руках саморобні плакати та через гучномовець вигукували гасла проти використання тварин у цирку України. При цьому учасники акції не перешкоджали заходити і виходити з приміщення цирку. Через деякий час після початку акції протесту поряд з'явилася інша група людей, яка почала кидати димові шашки в бік протестувальників і поліцейських. Після цього поліцейські стали затримувати не порушників громадського порядку, а протестувальників-екологів. Щодо них були використані кайданки, їх обшукали і доставили до відділу поліції. Під час перебування в поліції затриманих фотографували, у них відбирали відбитки пальців, тобто здійснювалася процедура, характерна для затриманих підозрюваних у вчиненні злочину. Протоколи затримання в порядку, передбаченому ст. 208 КПКУ, не склалися. Заявники до ЄСПЛ посилалися на порушення Європейської конвенції з прав людини: права на свободу та особисту недоторканність (ст. 5); свободу вираження поглядів (ст. 10); свободу зібрань та об'єднань (ст. 11).

Розглядаючи справу, Суд підкреслив, що він неодноразово у своїх рішеннях зазначав, що затримання особи є позбавленням її волі, незважаючи на короткочасність перебування у поліцейському відділку. Ґрунтуючись на повідомленнях заявників, а також на відеозаписи, на яких було зафіксовано затримання учасників протесту, Суд дійшов висновку, що заявників було незаконно позбавлено волі (ст. 5 Конвенції). Зокрема, він констатував, що

несвоєчасне документування затримання (нескладання протоколу) є порушенням вказаної статті Конвенції. Остаточним рішенням суд визнав відсутність підстав для позбавлення волі заявників шляхом їх затримання [4].

Такі випадки непоодинокі в Україні. У групі справ «Ігнатов проти України» ЄСПЛ було констатовано, що типовими є: відсутність правових підстав тимчасового позбавлення волі без попереднього рішення суду («Строган проти України», «Грубник проти України», «Ритіков проти України»); нескладання або затримка зі складанням протоколу затримання («Грубник проти України»); затримка зі звільненням особи з-під варти («Руслан Яковенко проти України») тощо [5].

У зв'язку з чисельними порушеннями прав затриманих осіб та необхідності адаптації законодавства України до європейських стандартів окремим Законом України була суттєво змінена редакція статті 212 КПКУ [6]. Відповідно до неї в органі, до структури якого входить орган досудового розслідування, передбачається призначення однієї або декількох службових осіб, на яких покладається обов'язок забезпечення дотримання прав затриманих підозрюваних. Підкреслено, що такі службові особи повинні бути незалежними від органів слідства, ними не можуть бути співробітники органу досудового розслідування, а також співробітники оперативних підрозділів. Відповідно до вказаної норми службова особа, на яку покладено обов'язок забезпечення дотримання прав осіб, має: негайно реєструвати затриманих; роз'яснювати затриманим підстави їх затримання, права і обов'язки; здійснювати опитування про обставини затримання і застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу, а також про проведення особистого обшуку, вилучення майна тощо. Затримані за підозрою особи тримаються в спеціально обладнаних для цього кімнатах (КЗ) при чергових частинах та ізоляторах тимчасового тримання (ІТТ) Національної поліції України. Підставою для поміщення в КЗ особи, доставленої до чергової частини, є *протокол її затримання*, здійсненого в порядку ст. 208 КПКУ. Затримана особа поміщується в КЗ на строк до трьох годин із подальшим переміщенням до ІТТ (абзац другий пункту 6 розділу V Інструкції) [7]. При переміщенні затриманого до ІТТ обов'язки, визначені ч. 3 ст. 212 КПКУ, покладаються на старшого інспектора ІТТ (пункти 11, 12 розділу IV Інструкції) [8]. Зокрема, він зобов'язується виявляти ознаки будь-яких незаконних дій щодо затриманих (припинення гідності, жорстокого поводження, катування), забезпечувати реєстрацію таких фактів та інформувати органи прокуратури і Державного бюро розслідувань.

Таким чином, вперше були нормативно визначені службові особи, відповідальні не тільки за умови тримання підозрюваних, але й за здійснення контролю за законністю затримання без судового дозволу. Проте потребують узгодження повноваження вказаних службових осіб і слідчого, якому передаються протокол затримання, та інші матеріали для внесення відомостей до ЄРДР. Зокрема, це стосується контролю за складанням протоколу

затримання в порядку ст. 208 КПКУ, який є єдиною процесуальною підставою для відкриття кримінального провадження і тримання особи в місцях несвободи.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини (1950). Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.
2. Загальна декларація прав людини (1948). Ратифікована Законом України №1767-VI від 16 грудня 2009 року. URL: <https://lawyersunion.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Deklaratsiya-prav-lyudyny.pdf>.
3. Волобуєв А. Ф. (2024). Затримання як захід забезпечення належної правової процедури у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Випуск 86. Ч. 5. С. 39-45. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.5>.
4. Case of Bogay and others v. Ukraine (2025). Application no. 38283/18. Strasbourg 3 April. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-242529>
5. Справа «Ігнатов проти України» (2016). Заява № 40583/15. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1516617378%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf>
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих: Закон України від 21 березня 2024 № 3623-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3623-20#n14>.
7. Інструкція з організації діяльності чергової служби в Національній поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 23.05.2017 № 440 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 447 від 26.06.2024. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-17?find=1&text>.
8. Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України. Затверджена Наказом МВС України від 25.09.2023 № 777 із змінами, внесеними згідно з Наказом МВС № 472 від 11.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2034-23#Text>.